

REKK 2030 ajakohastamise versiooni kavandile laekunud kommentaarid ja ettepanekud seisuga 8.05.2023

Sisukord

Elukeskkonna ja Rahvastikuarengu Selts, Einar Eiland e-kiri 8.05.2023.....	1
Statistikaamet, Piret Pukk e-kiri 8.05.2023.....	2
Eesti Elektritööstuse Liit, Tõnis Vare e-kiri 8.05.2023.....	5
Eestimaa Keskkonnaühenduste Koda, Maia-Liisa Anton e-kiri 8.05.2023.....	9
Eesti Taastuvenergia Koda, Mihkel Annus e-kiri 8.05.2023.....	12
Rahandusministeerium, Andres Levald e-kiri 8.05.2023	15
Konkurentsiamet, Triin Kangro e-kiri 8.05.2023	15
Fermi Energia OÜ, Kalev Kallemets e-kiri 11.04.2023	15

KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD

Elukeskkonna ja Rahvastikuarengu Selts, Einar Eiland e-kiri 8.05.2023

Anname käesolevaga teada, et saime kätte Majandu ja Kommunikatsioonimisisteerjumi Irje Möldre poolt koostatud pakkumise teha ettepanekud Riiklik energia- ja kliimakava eelnõusse ja <https://www.mkm.ee/energeetika-ja-maavarad/energiamajandus/energia-ja-kliimakava> 12 aprillil 2023 aastal. Oleme tutvunud Riiklik energia- ja kliimakava eelnõuga, mille eesmärk anda Eesti inimestele, ettevõtetele ning ka teistele liikmesriikidele võimalikult täpselt informatsiooni sellest, milliste meetmetega kavatses Eesti riik saavutada Euroopa Liidus kokku lepitud energia- ning kliimapoliitikat puudutavad eesmärgid. Valdkonna ekspertidena oleme väga huvitatud Riikliku energia- ja kliimakavaanalüüsimisest ja ministeeriumile tagasiside andmisest, sest sellest dokumendist lähtuvalt koostatakse edaspidi ka toetusmeetmeid erinevateks tegevusteks.

Selleks et anda teile põhjalikum analüüs koos lisade läbitöötamisega peame enda kodanikeühenduse põhitegevustest vähemalt kaheks kuus distantseeruma ja keskenduma Riiklik energia- ja kliimakava 165 lehekülje uurimisele, millele lisandub veel sadu lehekülgi lisasid. Seejärel peame omapoolsed seisukohad kooskõlastama oma arengupartneritega. On mõeldamatu, et me suudame 165 lk. pikkuse dokumendi koos kõigi lisadega oma arengupartneritele tasuta kommunikeerida, neid seda läbi lugema sundima ja tagasisidestama nii nagu korralik analüüs seda ette näeks. Selliste mahtude tasuta läbitöötamiseks meil vahendid puuduvad.

Käesolevaga anname teile teada, et 165 lk. + lisad on ebamõistlikult pikk ja näitab teatavas mottes ametnike ebakompetentsust. Kui Eesti riigi arenguid suunav 2022. a. koalitsioonilepe suudetakse kokku suruda 10-le leheküljele, saab ju sarnaselt toimida ka muude strateegiliste dokumentide puhul.

Mitmed Riiklik energia- ja kliimakava sisalduvad eesmärgid on mõistlik saavutada koostöös teiste liikmesriikidega ja ka väljaspool EL-i asuvate riikidega seda nii tehnoloogia kui teadmusiirde kontekstis, mis eeldab **ühisprojektide kokkukirjutamist, konsortsiumite moodustamist ja rahastustaotluste esitamist Euroopa Liidu Komisjoni rahastuse all olevatesse meetmetesse**, kust saadaolevad summad on oluliselt suuremad (näitena EL Innovatsioonifond). On kahetsusväärne, et vastavate rahastusmeetmete välja arendamist, mis sarnast

väliskoostööd rahastaksid me antud Riikliku energia- ja kliimakavast välja ei suuda lugeda. Samuti on selgelt **välja arendamata meetmed vastastikuste konsultatsioonide ja ekspertteenuste ostmise rahastamiseks** et euroopa komisjoni projekte kokku kirjutada või kohalikke arenguid planeerida. Samuti meie ei loe Riikliku energia- ja kliima kavast välja konkreetseid meetmeid, mis oleks suunatud tehnoloogiate ja teadmussiirde visiitide teostamisest et tehnoloogiatega tutvuda saaks, nii nagu see tuumaenergia projektide raames teostatud juba on. Seda parima praktika rakendamise printsiipi peaks laiendama ka Riikliku energia- ja kliimakavas. Seega **palume eeltoodud meetmed Riikliku energia- ja kliimakavasse sisse kirjutada et saaksime Riikliku energia- ja kliimakava elluviimiseks vajaliku teadumus- ja tehnoloogiasiideni jõud.**

Ülaltoodust lähtuvalt **teeme ettepaneku moodustada spetsiaalne fond, mis võimaldaks rahvusvahelisi arendusprojekte ette valmistada suurusjärgus kuni 3 protsenti projekti eelarve mahust,** mis makstakse taotlejatele välja selleks, et oleks võimalik neist vahenditest Euroopa Komisjoni projektide ettevalmistus kulud katta. See looks ühtlasi võrdsed võimalused teiste liikmesriikidega.

Riikliku energia- ja kliimakavas materjali esialgsele üldanalüüsile ja käesoleva kirja koostamisele kulutasid Elukeskkonna- ja Rahvastikuarengu Seltsi juhataja ja ekspert Einar Eiland ja Ringenergeetika Kompetentsikeskuse juhataja ja ekspert Vahur Luhtsalu oma tööaega kokku 40 tundi. Eestis kehtiva seadusandluse alusel on makstakse eksperdile ekspertiisi eest tunnitasu, mis on 10–40-kordne «Töölepingu seaduse» § 29 lõike 5 alusel kehtestatud tunnipalga alammäär. Alates 1. jaanuarist 2023. a. on tunnitasu alammääraks 4,30 eurot.^[1]

Seega kuulub eksperthinnangu eest tasumisele 40 x 4.30 EUR tunnitasu alammäär x 40 tundi = 6880 eurot, millele lisandub käibemaks 1376 eurot . Seega kokku 8256 eurot.

^[1] Töötasu alammäära kehtestamine. Vastu võetud 09.12.2022 nr 124 <https://www.riigiteataja.ee/akt/113122022033>

Statistikaamet, Piret Pukk e-kiri 8.05.2023

Tere,

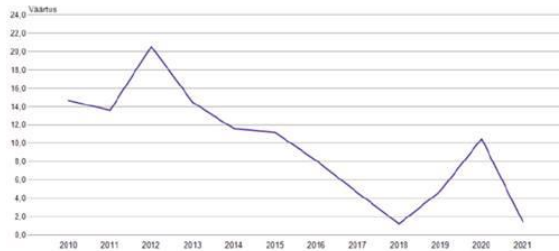
saadame statistikaameti kommentaarid REKK 2030 dokumendile (doc <https://mkm.ee/energeetika-ja-maavarad/energiamaajandus/energia-ja-kliimakava>)

- Statistikaameti andmete kasutamisel palume sellele viidata. Viide võiks olla ühtlustatud erinevate jooniste juures.
- Statistika andmebaasi tabelite asemel on kasutatud sõna „andmeleht“?

- Puiduhake ja -jätmed
- Biogaasid
- Jäätmekütus
- Muud taastuvad allikad
- Hüdroenergia
- Tuuleenergia

Joonis 45. Taastuvatest allikatest toodetud elekter 2013-2021 (Statistikaamet)

Energiast sõltuvuse määr on nähtav alloleval joonisel.

Joonis 46. Energiasõltuvusmäär, % (KE36 www.stat.ee)

- Energiabilanss on avaldatud tabelites KE0230 ja KE0240, mitte kasutada KE024 (vana meetoodika)!
- Vt **Joonis 4115**. Energia lõpptarbimise struktuur Eestis 2005-2021. aastal (Statistikaameti andmeleht KE024), peaks olema ilmselt KE0240

- ✓ KE0230: ENERGIABILANSS KÜTUSE VÕI ENERGIA LIIGI JÄRGI (EUROSTATI METOODIKA) [11.01.2023]
- ✓ KE0240: ENERGIABILANSS KÜTUSE VÕI ENERGIA LIIGI JÄRGI, TERADŽAULI (EUROSTATI METOODIKA) [11.01.2023]

- Lk 8 taastuvatest toodetud elekter 2018 peaks olema 2,1 TWh mitte 1,8TWh
- Lk 26 Tabel 7 Summaarne lõppenergia kogutarbimine (GWh) 2022 on eksitud tuhande ühikuga
- Samas tabelis tuuleenergia toodang (2020) 708 MWh, aga

KE033: ELEKTRIJAAAMADE TOODANG JA ENERGIA TOOTMISEKS TARBITUD KÜTUS tuuleenergia toodang 844 GWh, sama on avaldatud Eurostati poolt

Environment and energy > Energy > Energy statistics - quantities > Energy statistics - quantities, annual data > Energy balances

Complete energy balances

Online data code: NRG_BAL_C last update: 28/04/2023 12:00 view: CUSTOM DATASET

Source of data: Eurostat

Selection Format Download

Row

Geopolitical entity (reporting) [1/41] 1 values displayed

Column

Standard international energy product classification (SIEC) [2/72] 2 values displayed

Page

Energy balance [5/138] Primary production

Time frequency: Annual Unit of measure: Gigawatt-hour [1/3] Time: 2020 [1/]

Complete energy balances (online data code: NRG_BAL_C) Settings: Default

Table Line Bar Map

	SIEC	Wind	Solar photovoltaic
GEO			
Estonia		844.000	245.132

Special value:
(1) not available

Available flags:
(2) not applicable

- Lk 150 lisatud Statistikaameti graafik, siis sama viga ka graafikul
- Lk 26 Tabel 7 ei kajasta biogaasist ja biojätmetest toodetud elektri koguseid miks?
- Lk 33 Tabel 8 on kasutatud Eurostati andmetabelit, palume üle vaadata

Row	Column
Energy balance [1/138]	Time [4/32]
1 values displayed	4 values displayed
Time frequency: Annual	Standard international energy pr... Total [1/72]
	Unit of measure: Terajoule [1/3]
	Geopolitical entity (reporting): Estonia [1/41]
Complete energy balances (online data code: NRG_BAL_C) Source of data: Eurostat	
Table Line Bar Map	
	TIME
	2017
	2018
	2019
	2020
NRG_BAL	
Final consumption - energy use	117 540.782
	128 884.686
	118 322.537
	114 133.262

Special value:
(-) not available

- Lk 33 Tabel 8 eksitud keskmise energia lõpptarbimise arvutamisel mõõtühikuga.
- Lk 40 Tabel 14 ja lk 50 Tabel 22 kasutatud ekslikult £
- Lk 57 ja 64, kus väliskaubanduse nr-d on võetud makro SKP tabelist ja kord öeldakse, et arv on 2019. a kohta, siis aga, et sama arv hoopis 2020. a kohta, ilmselgelt on hooletusviga (2020 on õige). Lk 57 on ka teadus- ja arendustegevust suhestatud SKP-sse, aga kõiki selliseid kohti ei hakka üle arvutama ja uurima, mis aasta kohta tegelikult jutt käib.
- Lk 131 on kasutatud Rahandusministeeriumi SKP prognoose aastast 2019, lihtsalt kommentaariks, et peale seda on olnud pandeemia, energiakriis jne, võiks anda soovitusi korrigeerida uuemate prognoosidega.

Statistikaameti poolt vaatasid materjali üle energiastatistika, keskkonnastatistika ja makromajandusstatistika analüütikud

Eesti Elektritööstuse Liit, Tõnis Vare e-kiri 8.05.2023

A-JAGU. RIIKLIK KAVA Ülevaade ja kava väljatöötamise protsessist

Lk. 8 kuues alapunkt – **selgitada, mida tähendab termin „üldine energiasäästukohustus“** Euroopa Liidu energiatõhususe direktiivi kontekstis. Liit märgib, et riigi panus EL energiatõhususe üldeesmärgi saavutamisse on indikatiivne, mitte kohustuslik eesmärk.

Lk. 10 **koostootmise elektrilise võimsuse eesmärk 600 MW – selgitada, et milliseid seadmeid/projekte on selle all silmas peetud.**

Lk. 10 taastuvate transpordikütuste osakaal – **lisaks biometaanile tuleb lisada poliitikasuunaks ka taastuvelektri kasutamisel põhinev elektritransport**

Lk. 16 on lauses ilmselt **vale tootmisvõimsuse ühik**: „Hiljuti valminud Läänemere meretuuleparkide energiapotentsiaali uuringu kohaselt on Läänemere potentsiaalne tuuleparkide koguvõimsus üle 93 GW (187 tuuleparki kokku elektrienergia tootmisvõimsusega 500 MW).“

<p>Riiklikud eesmärgid Lk. 21-22 – lisada järgmine informatsioon (i) kava rahaline maht ja mis tähtajaga saab investeeringuabi kasutada (mis kuupäevaks peavad kaasfinantseeritavad projektid valmima); (ii) märkida ära, et õiglase ülemineku investeeringuabi ei tohi kasutada põlevkivisektoris vaatamata sellele, et põlevkivitööstuses, kui keemiatööstuses, on potentsiaal oluliselt tõsta toodete lisandväärtust (toodete väärimine keemiatööstuse tasemele) ja vähendada kasvuhoonegaaside emissioone. Seetõttu on tõenäoline, et Ida-Virumaa piirkond vajab uut abipaketti, mis läheneks regiooni majandusele terviklikumalt.</p>
<p>Lk. 24 teine lõik – kustutada lauseosa „vastavalt piirangutele välistatakse biomassi kasutus, kui direktiivid karmistuvad“. Biomass on Eestile oluline energiaallikas ning seetõttu biomassi kasutamisel peab Eesti lähtuma EL õigusaktidest, mitte spekulerima nende arengusuunaga ega seadma endale EL nõuetest rangemaid siseriiklikke EL siseturul konkurentsi pärssivaid tingimusi.</p>
<p>Lk. 25 esimene lõik – selgitada, millistel alustel põhineb väide, et aastal 2030 „jääb üle“ 450 MWh taastuvelektrit.</p>
<p>Lk. 25 taastuenergia prognoositud juurdekasvu tabel – MKM-il tuleks sisemiselt ühtlustada prognoosid vähemalt taastuvelektri juurdekasvu vajaduse kohta 2030. aastaks. 03.05.2023 toimunud taastuenergia nõukoja koosolekul esitas MKM esindaja infot, et taastuvelektri juurdekasvu vajadus 2030 aastaks on hinnanguliselt 5-6 TWh. See on märgatavalt erinev tase, kui REKK-is esitatud 6,5 TWh. Samuti vajab antud tabel 6 seetõttu korrigeerimist.</p>
<p>Lk. 26 tabel 7 – selgitada, millest tuleneb päikeseenergia toodangu sisuline seiskumine perioodil 2025-2030 ja biomassist energiatoodangu säilimine ühtlasel tasemel perioodil 2025- 2030, samal ajal kui biomassist energiatootmise võimsus langeb tasemele 110 MW (ca 10x tootmisvõimsuse langus vrld. 2022 aastaga). Vajadusel tuleb korrigeerida ka joonist 5 (lk.27).</p>
<p>Lk. 29 taastuenergiakogukonnad – Liit juhib tähelepanu, et vastavalt ELTS definitsioonile ei saa energiakogukonna peamiseks eesmärgiks olla kasumi teenimine (Energiakogukond on juriidiline isik, mille peamine eesmärk on rahalise kasumi asemel anda keskkonnaval, majanduslikku või sotsiaalset kasu oma liikmetele või piirkonnale, kus energiakogukond tegutseb). Seega ei saa kogukond seada oma eesmärgiks kasumi teenimist.</p>
<p>Lk. 30 avaliku sektori energiakasutus – Liit juhib tähelepanu, et esitatud informatsioon on vananenud. Teatavasti 2022. a RKAS taastuvelektri hange luhtus. Seega tekst tuleb kaasajastada ja esitada ülevaade järgmistest konkreetsetest sammudest.</p>
<p>Lk. 38 esimene lõik (universaalteenuse teema) – Liit juhib tähelepanu asjaolule, et Eesti Energia ei saa olla turgu valitsev elektritootja, kuivõrd regionaalne elektriturg ei piirdu ainult Eestiga, vaid on piiriülevalt ühendatud. Samas universaalteenuse kohustus seati Eesti Energiale, kuna riigil oli võimalik kasutada ära riigile kuuluva äriühingu olemasolu. Samuti märgib Liit, et tegemist ei ole energijalgeolekut tagava meetmega, vaid tarbijahinna poliitilise meetmega.</p>
<p>Lk. 39 – täpsustada, et teadaolevalt kavatakse Eling käivitada sagedusreservide turu (nt aFRR toote osas) 2024 aastal, mitte 2025 aastal.</p>
<p>Lk. 39-40 tabel 14 – ENMAK 2030-s esitatud koostootmisjaamade võimsus (el) 600 MW ei lähe kokku käesolevas REKK-is esitatud arvamusega (lk 40 ja eelnevalt), et alates 2027 ei pruugi põlevkivielektrijaamad olla elektriturul konkurentsivõimelised. Tabelid 13 ja 14 – kehtiva ENMAK-i põhjal esitatud sihtväärtused vajavad uuendamist.</p>
<p>Lk. 45 neljas lõik (3. Soome ühenduse teema) – tuleks lisada, et üheks eesmärgiks peab olema ühenduse kavandamine mitte pelgalt elektrisüsteemide vahelise punktist-punkti ühendusena, vaid et võimalik tulevane 3. elektriühendus rajataks hübriidühendusena, mis pakuks liitumisvõimalust ka Eesti merealadele (nt Hiiumaa põhjakaldal jne) planeeritavate meretuuleparkide ühendamiseks.</p>
<p>Lk. 48 esimene lõik – täiendada lõiku järgmiste lausetega: „Samuti on energialiidu strateegia viie mõõtmega seotud eesmärkide saavutamiseks olulised teised algatused eesmärgiga arendada meretuuleparke koostöös teiste liikmesriikidega ning tunnustatud välispartneritega (näiteks Liivi lahe meretuulepark). Neid algatusi käsitleb Eesti potentsiaalsete Euroopa ühishuvi projektidena.“</p>
<p>Lk. 53 esimese lõigu viimane lause „Põhivõrguettevõtja Eling esitab igal aastal varustuskindluse aruannet“ – Liit selgitab, et ELTS kohaselt peab võrguettevõtja esitama iga kahe aasta tagant Konkurentsiametile oma järgmise 10 aasta võrgu arengukava (nagu on samas lõigus ka ülalpool viidatud). Seda kava eeldab avalikku konsultatsiooni ja Konkurentsiamet võib nõuda lähtuvalt sellest kava muutmist. ELTS kohaselt on põhivõrguettevõtja ühtlasi ka võrguettevõtja. Seega peab Eling AS põhivõrguettevõtjana</p>

<p>täitma antud kohustust ning esitama ja selgitama avalikkusele oma investeringuplaanid iga 2 aasta järel. Seni ei ole seda toimunud. Selle asemel suunatakse siamaani Eleringi investeringuid omaniku ootuste kaudu (nt investeringud Lääne-Eesti ja saarte elektrivõrkudesse) ning turuosalistel ja avalikkusel puudub võimalus regulatsioonidest tulenevalt rääkida kaasa Eleringi investeringuplaanide kujundamisele. Eleringi kohustus esitada iga-aastaseid varustuskindluse aruandeid ei asenda mingil kombel seaduses ettenähtud kohustust Eleringile esitada iga kahe aasta järel järgmise 10 aasta võrgu arengukavad. Seega tuleb Eleringil teada anda oma kavatsustest arengukava koostamiseks ja millal algavad konsultatsioonid turuosalistega (nagu on tekstis märgitud Elektrilevi osas) ning REKK teksti vastavalt täiendada. Lk. 53 tabel 22 – kehtiva ENMAK põhjal esitatud sihtväärtused vajavad osaliselt uuendamist.</p>
<p>Poliitikasuunad ja meetmed Lk. 82-83 meretuuleprojektid (Elwind) – lisada juurde tekst järgmises sõnastuses: „Lisaks on Eesti vetes ettevõtete poolt arendatavaid meretuuleparkide projekte. Üheks edasijõudnud arengustaadiumis olevaks projektiks on Liivi lahe meretuulepark, mida alates 2010 aastast on arendanud Eesti Energia AS (https://liivimeretuulepark.ee/en/avaleht). Tegemist on ca 1 GW koguvõimsusega meretuulepargi projektiga, mis on Eestile energiapoliitiliselt oluline projekt ja millel on potentsiaal saada Euroopa ühishuvi projektiks eesmärgiga kaasata täiendavat toetust EL ühendamise rahastust (CEF).“</p>
<p>Lk. 83 viimane lõik – sõnastada ümber järgmiselt: „Alates 01.01.2021 rajatud tootmiseseadmetele taastuenergia toetust enam ei maksta. Edaspidi toimub hinnastabiilsuse mehhanismide väärtuse määramine läbi vähempakkumiste“. Juhime tähelepanu, et vähempakkumiste kontekstis ei ole enam korrektne rääkida toetustest. Vähempakkumised jagavad projektide riskid tellija (riik) ja teostaja (arendaja) vahel ning vähempakkumiste hinnatasemed peegeldavad turupõhist riskide hinnastamise taset (price stability mechanism).</p>
<p>Lk. 84 esitatud informatsioon vähempakkumiste kohta – täpsustada, et tegemist on taastuvelektri vähempakkumistega ning et vähempakkumiste tulemusena selgitatakse välja hinnastabiilsuse mehhanismi väärtus, mitte aga toetus.</p>
<p>Lk. 88 avamere tuuleenergia kasutuselevõtt – lisada tekst järgmises sõnastuses: „Kehtiva elektrituruseaduse kohaselt teeb valdkonna eest vastutav minister (kliimaminister) hiljemalt 2023. aasta 1. oktoobriks Vabariigi Valitsusele ettepaneku korraldada vähempakkumine meretuuleenergia tootmisvõimsuse turule toomiseks, et saavutada Eesti eesmärk toota 2030. aastal taastuvelektrit kogu sisemaise nõudluse ulatuses.“</p>
<p>Lk. 88 tuleviku energialahendused – täpsustada, et Estonia kaevandusse planeeritava PHEJ võimsus on üle 225 MW (>225 MW).</p>
<p>Lk. 88 tuleviku energialahendused – lisada loetelusse turuosaliste, s.h. Liidu liikme Eesti Energia ettepanekud, mis esitati Riigikantselei poolt koostatud rohepöörde tegevuskavale (a la salvestus, tarbimise juhtimine jne - ettepanekud on varasemalt edastatud muu hulgas MKMile).</p>
<p>Lk. 89 taastuenergia toetuskeemi osas – sama märkus, mis tegime eelpool (vähempakkumiste tulemus ei ole mitte toetus, vaid hinnastabiilsuse väärtus, mis kehtestatakse vähempakkumise tulemusena turupõhiselt).</p>
<p>Lk 90 esimese lõigus toodud numbrilised näitajates on vastuolu (30% RES-E eesmärgi täitmiseks ei ole vaja lisada 6,5 TWh elektrienergiat aastaks 2030). Õige on viidata 100% RES eesmärgile.</p>
<p>Lk. 90 teine lõik – täiendada sõnastust vastavalt kehtivale seadusele: „Kehtiva elektrituruseaduse kohaselt teeb valdkonna eest vastutav minister (kliimaminister) hiljemalt 2023. aasta 1. oktoobriks Vabariigi Valitsusele ettepaneku korraldada vähempakkumine meretuuleenergia tootmisvõimsuse turule toomiseks, et saavutada Eesti eesmärk toota 2030. aastal taastuvelektrit kogu sisemaise nõudluse ulatuses.“</p>
<p>Lk. 92 biomassi jätkusuutlikkuse tõendamine – juhime jätkuvalt tähelepanu, et kehtiv kord Eestis on ajutise iseloomuga ning selle rakendamine vajab kiireloomuliselt täpsustamist vastutava ministri (kliimaministri) poolt.</p>
<p>Lk. 92 pkt. 3.1.3 põlevkivi kasutamine – asendada esimene lõik järgmise tekstiga: „Seni on Eestis peamine Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteemi (EL HKS) osaline põlevkivist elektri ja vedelkütuste tootmine. Eesti põlevkivisektori ettevõtted tegelevad intensiivselt põlevkivi kasutamise CO2 emissioonide vähendamisega, kavandatakse üleminekut kütuste tootmiselt keemiatööstuse toodete tootmisele, mis vähendaks märkimisväärselt põlevkivisektori emissioone. Näiteks planeerib Eesti Energia AS põlevkivi pürolüüsi kergfraktsioonist kemikaalide tootmise tehase rajamist. See suurendab märgatavalt Eestis toodetava põlevkivi pürolüüsi kergfraktsiooni</p>

<p>lisandväärtust. Kergfraktsiooni töötlemisel saab edaspidi toota kergset naphthat, veeldatud naftagaasi, reformaati ja vesiniktöödeldud raskeid fraktsioone. Need neli toodet on väärtuslikud toorained keemia- ning materjalitööstuses. Seega on senise kütuse tootmise ja põletamise asemel võimalik põlevkivi kergfraktsioonist toota keemiatööstuses vajaminevaid tooraineid, millega ei kaasne CO₂ heidet. Kõik jäätmed, mis tootmise protsessis tekivad, utiliseeritakse olemasolevates tootmisüksustes. Seejuures osa tekkivast CO₂-st seotakse vesinikuga ning sellest toodetakse metanooli.“</p>
<p>Lk. 99-100 õiglase ülemineku kava – kustutada lk. 100 esitatud kolmas lõik (õiglase ülemineku mõiste laiendamine väljapoole Ida-Virumaad). See meede on Euroopa Liidu poolt ette nähtud konkreetse piirkonna toetamiseks ning selle laiendamine väljapoole Ida-Viru maakonda oleks ebakohane. Lk. 99 asuvasse teksti tuleks lisada järgmine informatsioon: (i) mis tähtajaga saab investeeringuabi kasutada (mis kuupäevaks peavad kaasfinantseeritavad projektid valmima); (ii) märkida ära põhimõte, et õiglase ülemineku investeeringuabi ei tohi kasutada põlevkivisektoris ning sellest tulenevalt märkida, et antud rahastu näol ei ole tegemist IdaVirumaa järkjärgulise või jätkusuutlikku transformatsiooni toetava instrumendiga, vaid kava eesmärk on muuta põlevkivisektor jätkusuutmatuks; (iii) märkida ära, et seetõttu vajab Ida-Viru maakond edaspidi tõenäoliselt uut abipaketti, mis käsitleks Ida-Virumaa majandust tervikvaates.</p>
<p>Lk. 100 viimane lõik– Liit juhib tähelepanu, et ENMAK 2030 üldeesmärk tagada tarbijatele turupõhise hinnaga energiavarustus on täitmata, sest riik kehtestas 2022. aastal elektrienergia müügil nn universaalteenuse kohustuse, mis kehtib kuni 2026. aastani. Seega vajab antud lõigus esitatud informatsioon kaasajastamist.</p>
<p>Lk. 105-106 taastuvenegiakogukond – juhime veelkord tähelepanu, et vastavalt ELTS definitsioonile ei saa energiakogukonna peamiseks eesmärgiks olla kasumi teenimine. Seega ei saa kogukond seada oma eesmärgiks kasumi teenimist</p>
<p>Lk. 106 taastuvenegiakogukond – Liit juhib tähelepanu, et „ühiskondliku ebavõrdsuse vähendamise“ nimel esitatud väited on ekslikud ega lahenda reaalelulisi probleeme. Tuleb arvestada, et: (i) taastuvenegia investeeringud on kõrgete sisenemiskuludega (Capex), võrreldes hilisemate opereerimiskuludega (Opex), mistõttu tuumikinvestorid vs tavatarbijad osakaalude erinevus sellise koostöövormi puhul pigem võimendub (s.t. suurendab ühiskondlikku ebavõrdsust); (ii) ükski tehniline tootmiseseade ei suuda toota energiat ilma plaanitud või planeerimata katkestusteta, samas kui energia tarbijad vajavad energiat pidevalt vastavalt oma tarbimisprofiilile. See tähendab, et mistahes kogukond vajab oma tarbimise rahuldamiseks siiski ka reservliitumist üldise elektrivõrguga. Üldise elektrivõrgu ülalpidamisega ja arendamisega kaasnevad kulud, mida seni on tasunud kõik tarbijad enamjaolt oma energiatarbimise mahu järgi. Kui üldisesse elektrivõrku tekib nn kogukond, kes üldisest võrgust tarbib vähe, kuid üldise võrguga ühendusest siiski loobuda ei saa, sest elektrienergia olemasolu peab olema garanteeritud igal ajahetkel, siis selline lahendus ilmselgelt suurendab üldist elektrivõrgu kulu. Kogukonna kontseptsiooni järgi aga panustatakse proportsionaalselt eelkõige kogukonnaga seotud kuludesse, mitte üldise elektrivõrgu olemasolu ja arendamisega seotud kuludesse. See tähendab, et üldise elektrivõrgu kulud tõuseksid nende tarbijate jaoks, kes ei ole energiakogukondade liikmed. See omakorda tähendab, et energiakogukondade liikmed sisuliselt tegutseksid ise mitte panustades ülejäänud tarbijate/ühiskonnaliikmete arvel (kelleks on enamasti väiksema sissetulekuga inimesed), mis tõenäoliselt pigem suurendab, kui vähendab ühiskondlikku ebavõrdsust.</p>
<p>Lk. 114 Eesti Energia strateegilised eesmärgid – ettepanek lisada, et avalikustatud EE kehtiva strateegia kohaselt on kogu ettevõtte tootmine süsinikuneutraalne hiljemalt 2045. aastaks.</p>
<p>Lk. 120 Balti sagedusreservid – täpsustada, et teadaolevalt kavatseb Elering käivitada elektri sagedusreservide turu aFRR toote osas 2024, mitte 2025 aastal. Oluline on teadmine, et sagedusreservide jms reservvõimsuste kulud tuleb jaotada otse tarbijatele, nt võrguteenuse kuludena või uue elektrisüsteemi reservvõimsuse kuluna eraldi reana lõpptarbijate elektriarvel. Need kulud ei tohi puudutada elektritootjaid, sest see vähendab Eesti elektritootjate konkurentsivõimet regionaalsel elektriturul. Valik mitte nõrgendada omamaist elektritootmist vajab energiapolitiilist otsust ja REKK-is selget äramärkimist.</p>
<p>B-JAGU. ANALÜÜTILINE ALUS</p> <p>Praegune olukord ning olemasolevaid poliitikasuundi ja meetmeid hõlmavad prognoosid Lk. 131 teise lõigu viimane lause – sõnastada ümber järgmiselt: „Üleminekuga oli tootmisele ja kütuste tootmiselt keemiatööstuse toodete tootmisele kahanevad CO₂ heitmed põlevkivi kasutatavates tööstussektorites“.</p>
<p>Lk. 139 kolmanda lõigu esimene lause – sõnastada ümber järgmiselt „Suurim elektritootja Eestis on Enefit Power AS, kelle varade hulka kuuluvad muuhulgas Eesti ja Balti</p>

elektrijaam“.
Lk. 162 viimane lõik – ei ole korrektne väide , et „Eestis rakendatavad meetmed elektri ja gaasi kui energiakandjate hindu ei mõjuta“. Liit juhib tähelepanu, et alates 2022. aastast on Eestis elektrienergiale rakendatud nn universaalteenuse regulatsioon, mis kehtib kuni 2026 aastani.
Kavandatud poliitikate ja meetmete mõju hindamine Lk. 173 tabel 42 esimene sektsioon – Liit juhib tähelepanu, et juhul kui kaugküte asendatakse kütusevaba lokaalküttega, võib selle asenduse keskkonnamõju välisõhule hinnata positiivseks . Eriti sellisel juhul, kui sellises lokaalküttelahenduses tarvitatakse kütusevabast taastuvast energiaallikast toodetud elektrienergiat.
Lk. 174 tabel 43 esimene sektsioon – sama märkus, mis eelnevalt tegime tabeli 42 kohta.
Lk. 182 (alapeatüki „i.“ lõppu, enne järgnevat alapeatükki „ii“) – lisada uus lõik, milles oleks esitatud mittelõplik nimekiri piiriülestest ja/või piiriülese mõjuga energeetikaprojektidest , mis on riigi hinnangul energiapoliitiliselt olulised ning millel on potentsiaal saada Euroopa ühishuvi projektideks, et seeläbi kaasata Euroopa Liidu finantsvahendeid (näiteks Euroopa ühendamise rahastust). Sellised projektid on eelkõige meretuuleenergia ja energiasalvestuse (pumphüdroakumulatsioonijaamad) valdkondades.
Lk 182 tabelis 45 on esitatud, et kuni 2021. a. on Eesti energeetikasse tehtud erarahastuse maht vaid 147 mln € ning toetusmeetmetena on välja makstud 1 288 mln €. Nii väike erarahastuse maht minevikus ei ole usutav ning arvnäitaja vajab korrigeerimist .
Lk. 184 lõik „iii“ – Liit juhib tähelepanu, et elektrisüsteemide sünkroniseerimise projekt ei ole ainus, millel on suur mõju piirkondlikule koostööle . Sellised projektid saavad olla ka meretuuleenergia ja energiasalvestuse valdkondades, millel on potentsiaalselt suur positiivne mõju.
Eestimaa Keskkonnanühenduste Koda, Maia-Liisa Anton e-kiri 8.05.2023
Tunnustame edasiminekuid võrreldes eelmise riikliku energia- ja kliimakavaga (REKK), näiteks energeetika-alaste eesmärkide seadmises ja õiglase ülemineku põhjalikumas kajastamises. Siiski on Eesti lähenemine REKKile puudulik, sest REKK peaks olema riigi tulevikku visioneeriv ning teistele arengukavadele teed rajav dokument, mitte pelgalt kokkuvõtte riiklikes kavades seatud eesmärkidest . Euroopa Komisjon ütleb ajakohastamise juhendis, et ajakohastatud REKKid peavad peegeldama vahepeal suurenenud kliimaambitsioone. Komisjoni sõnul peaksid liikmesriigid “täielikult kinnitama Eesmärk 55 ja REpowerEU ettepanekutes sisaldavaid energia- ja kliimaeesmärke, kuigi seadusandlik protsess nende vastuvõtmiseks pole veel lõppenud”.
Tuletame ka meelde, et kaasamise hea tava näeb ette huvirühmade kaasamise võimalikult varajases etapis ja kogu kava koostamise protsessi vältel. Ühekordse avaliku konsultatsiooni asemel peaks ministerium arutama huvirühmadega ka juba enne REKKi ajakohastamise kavandi koostamist, et tutvuda kõigi osapoolte ootuste ja ettepanekutega . Lisaks näeb Euroopa Komisjon (määrus (EL) 2018/1999, artikkel 11) ette mitmetasandilisi kliima- ja energiadialooge (Multilevel Climate and Energy Dialogue), mida meie teada Eestis sisse seatud pole .
Kõige suuremaid puudusi eesmärkide saavutamisele pühendumises näeme LULUCF sektoris. Eestis ei ole kehtivat metsanduse arengukava ja 2011-2020 MAKile viitamine on muutunud kliimapoliitika eesmärkide kontekstis sobimatu. Selgete sihtidena tuleb sätestada raiemahtude vähendamine ja turbakaevandamise vähendamine, ilma milleta pole LULUCF sektori eesmärgid saavutatavad . Riik ei saa endale lubada niivõrd olulises arengukavas ebaselgusi ja ähmase jutuga olulistest murekohtadest kõrvale vaatamist. Tuletame ka meelde, et kooskõla strateegiliste arengudokumentidega ei tähenda automaatset kooskõla Pariisi leppe eesmärgiga piirata globaalne soojenemine alla 1,5 °C. Eesmärk 55 paketi ette nähtud meetmed pole piisavad Pariisi leppe eesmärgi saavutamiseks, mistõttu peaksid liikmesriigid panustama kokkulepitust veelgi enam. IPCC viimase aruande järgi peab maailm 2035 aastaks 1,5°C soojenemise piirides püsimeks KHG heidet kärpima 60% . Eestis 2035. aasta kasvuhoonegaaside (sh LULUCF) netoheitkoguste sihttase on 8 Mt CO2 ekvivalenti, mis taotleb 2019. tasemega (14 Mt CO2 ekv) võrreldes vaid 43% heite vähenemist. Lisaks tuleb

<p>kliimaeesmärkide saavutamine viia REKKis kooskõlla elurikkuse eesmärkide saavutamise. Kliimakriis ei eksisteeri eraldiseisvana, vaid sellega toimetulek on omavahelises ning väärarvutus sõltuvuses elurikkuse kriisi lahendamise.</p>
<p>Energeetika Leiamet, et lisaks energiatõhususele tuleb riiklike eesmärkide sekkumises mainida ka energiatarbimise vähendamise vajadust. On õige, et efektiivsemad energiatootmisviisid, energiatõhus elamufond, paindlikult ning nutikalt energiatarbimist kontrollivad süsteemid, transpordiahelate lühenemine, ühistranspordi ja mittemotoriseeritud vahendite suurem kasutamine aitavad kaasa energiatarbimise vähenemisele, ent kasvav surve läbi elektrifitseerimise nõuab siiski ka üldise tarbimise vähendamise vajalikkust. Kuna ENMAK 2035 töögruppidest on läbi käinud, et energiatõhususe suurendamisega jõutakse energiasäästus ainult teatud piirini ning töörühmad on võtnud luubi alla energiapiisavuse defineerimise, soovitame energiapiisavuse mõiste sissetoomist ka REKKi.</p>
<p>Põlevkivi Juhime tähelepanu, et REKKi uuendus põhineb jätkuvalt põlevkivi kasutamise riiklikul arengukaval 2016–2030, mille lähtekoht ja eesmärgid on praeguste kliimaeesmärkide vaatest aegunud. Põlevkivisektori hääbumist on REKKi tööversioonis mainitud, kuid hetkel puudub selgus ajaraami osas. Seega leiame, et on äärmiselt oluline sätestada REKKis konkreetne põlevkivist väljumise ajaraam, mis annab selge signaali põlevkivitööstusele ja ühiskonnale tervikuna. Ettepanek on REKKis põhineda territoriaalsel õiglase ülemineku kaval (kinnitatud 2022), mis on oluliselt uuem ja ajakohasem dokument. Õiglase ülemineku kava toob välja ka põlevkivist väljumise tähtsajad, mis peaksid kindlasti olema kajastatud REKKis: põlevkivi kasutamisest loobumine elektritootmises hiljemalt aastaks 2035 ja põlevkivi kasutamisest loobumine energiatootmises tervikuna (sh vedelkütuste tootmine) aastaks 2040 (Territoriaalne õiglase ülemineku kava: lk 29, liide c, joonis 1). Eelnevat arvesse võttes peaks REKKis olema kindlasti kirjas, et uusi põlevkivi kaevanduslubasid ei väljastata. Loome positiivseks, et lk 93 on eemaldatud viide eelrafinerimistehasele. Siiski leiame, et REKKi läbiv sõnum põlevkivi kasutamise efektiivsuse tõstmisest on sektorile eksitav ja vastuolus kliimaeesmärkidega. Riik peaks selgelt välja ütleva, et ei toeta uute õlitechaste loomist. Seda ei toeta ka riiklik suund ja kohustus väljuda põlevkivi kasutamisest energeetikas (sh vedelkütuste tootmisest), mis on võetud ELi õiglase ülemineku fondi toetuse kasutamisega. See, et uute õlitechaste eeldatav heide oleks madalam varasemast põlevkivi otsepõletamisest, ei õigusta uute tehaste rajamist endi seatud kliimaeesmärkide vaatest. Täpsemalt: lk 131 lause “Ülemineku õli tootmisele kahanevad CO2 heitmed põlevkivisektoris”. See lause jätab mulje, nagu läheksid tootjad üle õli tootmisele, st ehitatakse uusi õlitechasteid. See on eksitav ning sellised viited peaks eemaldama. REKKis tuleb planeerida konkreetset olemasolevate põlevkivi baasil elektrijaamade ja õlitechaste sulgemist, nagu on ette nähtud ka territoriaalses õiglase ülemineku kavas.</p>
<p>Fossiilkütused 2020. aastal andis Euroopa Komisjon tagasiside Eesti REKKile, kus oli muuhulgas välja toodud, et REKKis puudus kava fossiilkütuste toetuste järkjärguliseks kaotamiseks. Uuendatud versioonis puudub see samuti.</p> <p>On positiivne, et tuuakse välja, et CO2 püüdmine ja ladustamine pole Eesti tingimustesse sobiv ega kulutõhus.</p>
<p>Konkreetsed ettepanekud: Lk 8: “Energiajulgeoleku tagamine hoides imporditud energiast sõltuvuse määra võimalikult madalal vene päritolu maagaasi kasutuse lõpetamise, kohalike taastuvate energiaallikate kasutuse (tuuleenergia maal ja merel, päike) suurendamise ja piisava juhitava võimsuse olemasolu tagamisega elektritootmises.” Muuta “vene päritolu maagaasi kasutuse lõpetamine” “fossiilse gaasi kasutuse vähendamiseks”, arvestades, et vene päritolu fossiilset gaasi Eesti juba praegu ei impordi ning fossiilse gaasi kasutamise vähendamine üleüldiselt aitab vähendada sõltuvust imporditud energiast.</p>
<p>Lk 42: “Maagaasi tarbimine hoonete kütmisel, tööstuses ja transpordis väheneb, kuid selle roll elektritootmisel tiputundide katmiseks ja reserviks jääb alles (täiendavate gaasijaamade puhul võib tarbimine suureneda).” Täpsustada, et täiendavate gaasijaamade all mõeldakse olemasolevaid hädaolukordadeks mõeldud gaasielektrijaamu, mitte uusi võimsusi.</p>
<p>Lk 64: “Vesiniku taristu loomiseks on olemasolevasse maagaasitaristusse vesiniku segamise võimaluste ja/või eraldi vesiniku ülekande torustaristu rajamise võimaluste analüüs koostamisel Elering AS kui tõenäoliselt tulevikus vesiniku süsteemihalduri poolt.” Tähelepanu, et vesiniku segamine olemasolevasse maagaasitaristusse on ebaefektiivne vesiniku kasutamine, arvestades limiteeritud potentsiaalset rohevesiniku kättesaadavust ning limiteeritud mõju süsinikuheite vähendamisel, eriti arvestades rohevesiniku kõrgemat efektiivsust heite vähendamisel alternatiivsetes otsetes kasutustes (direct use). Lisaks täpsustada, et Eestis hakatakse tootma ja kasutama vaid rohevesinikku.</p>

Palume ajakohastada "Globaalsed suundumused" alapeatükki, sest seal olev info, sh fossiilkütuste kasutuse osakaalu puudutavad tulevikustsenaariumid, on aegunud.

Tuumaenergia Juhime tähelepanu, et sõnastus "uue põlvkonna moodultuumareaktoreid" (lk 145) vajab täpsustamist, kas mõeldakse III+ ja/või IV põlvkonna reaktoreid. Viidata tuleks ka riiklikule memorandumile "Tuumaenergia kasutusele võtmise võimalused Eestis", mille kohaselt reaktorituumade sulamise riski maandamisvõimaluseks oleks lubada rajada vaid IV põlvkonna tehnoloogia. 1 Lisaks soovime lisada ka tuumaenergia töörühma vahereportis sisalduv Rahvusvahelise Aatomenergia Agentuuri soovitus välistada esimene omataoline reaktor: "Eesti ei tohiks lasta reaktorite arendajal riiki ehitada esimest omataolist jaama, sest nende käitamine võib osutuda keerukaks ka kogenud tuumariigile ning protsessis on palju määramatust. Sobiva reaktoritüübi valikul on soovitusena vaadata kuskil juba kommertskasutusse võetud reaktoreid, mille ehitusprotsessi, maksumuse, kütuse ja varuosade tarneahela kohta on piisavalt infot ning lahendusi." 2 . **Vajaminevate uuringute nimistust puudub riigipoolne majandusliku kulu hinnang võimaliku tuumajaama rajamise korral (lk 146). Lisada tuleks ka viide MKMi uuringule "Üleminek kliimaneutraalsele elektritootmisele", mille kohaselt on tuumaenergeetikat sisaldavad stsenaariumid Eesti jaoks kõige riskantsemad.** 3

Taastuvenergia LK 146: "Leidmaks Eesti jaoks parimat lahendust elektri varustuskindluse tagamiseks, koostati 2020-2022 analüüs tuvastamaks Eesti jaoks kliimaneutraalse elektritootmise teekaardid, erinevate teekaartide sotsiaalmajanduslikud mõjud ning tegevuskavad" **Ettepanek lisada siia juurde ka uuringu tulemuste kohta lause: Uuringu tulemuste kohaselt osutus Eestile üheks sobivamaks valikuks taastuvenergia+salvestus teekond, ning ebasobivaimaks süsinikupüüdmist ning tuumaenergiat sisaldavad stsenaariumid.** Palume järgnev lõik (lk 183) ümber kirjutada, kuna see põhineb aegunud WWF raportil: "Balti riikide riiklike energia- ja kliimakavade eesmärkide täitmisega ei kaasne eeldatavalt olulisi negatiivseid mõjusid teistele Balti riikidele. Vastupidi, nt meretuuleparkide arendamine on positiivse mõjuga piirkonna energiavarustusele. Olemasolevate tuuleparkide seireprogrammide kohaselt, nt Põhjamerel on võimalik asjakohaste planeeringute ja leevendusmeetmetega rajada meretuuleparke oluliselt keskkonda kahjustamata. Planeerimisel tuleb arvestada, et lisaks sellele, et meretuulepargid oleksid tehnoloogiliselt sobivate lahendustega võiksid need pakkuda ühtlasi erinevaid merepõhja elupaiku." **Ning asendada ajakohastatud eeldustega:** "Balti riikide riiklike energia- ja kliimakavade eesmärkide hoolimatu täitmisega võib Läänemere ülearendamise korral kaasneda olulisi negatiivseid mõjusid Läänemere ja seda ümbritsevate riikide ökosüsteemidele ning nende toimimisele. Meretuuleparkide massilisel arendamisel Läänemerele võivad saada olulisi kahjusid merepõhja, veekeskkonna floora ja fauna ning tuuleparkide kumulatiivsed mõjusid hindamata võib eeldada märkimisväärseid häiringuid nahkhiirte ning lindude rändeteedel ja toitumisaladel, seetõttu on vajalik Balti ja Skandinaavia riikide ülene ja koostööline energiavarustuse planeerimine merealadele, mis järgiks kõrgeimaid keskkonnastandardeid ning lähtuks elurikkuse säilitamisest. 4 " 4 - Worldwide Wildlife Fund Baltic (WWF Baltic) ja Coalition Clean Baltic (CCB) soovitus Läänemere meretuuleparkide planeerimiseks ja ehitamiseks (Aprill 2023): https://irp.cdn-website.com/53007095/files/uploaded/ORE%20go-to-areas_21APRIL2023.pdf

Metsandus REKK ei kujuta poliitika selgusetust LULUCF ja metsandusega seonduvalt ausalt, vaid soovib jätta muljet justkui Eesti riigil oleks olemas eesmärgid ning nende poole liikuda aitavad meetmed. **Eriti asjakohatu on viidata metsanduse arengukavale 2011-2020**, mille kehtivus on lõppenud ning mille meetmeid pole analüüsitud Euroopa Liidu uute kliimaeesmärkide valguses. **Samuti on asjakohatu viidata metsanduse arengukava 2021-2030 eelnõule**, mis ei ole leidnud poliitilist toetust ning metsanduse arenguid hetkel ei suuna. Meie nägemuses on REKK dokument, mis aitab ka siseriiklike kitsaskohti tuvastada ning praegusel kujul mõjub see pigem puuduste peitmise ning teemade ähmastamisena.

Konkreetsed tähelepanekud: lk 27: "Puidu kasutus energeetikas on Eestis kehtiva metsanduse arengukava jätkusuutlikku raiemahtu arvestaval tasemel. Puidu ja puitkütuste kasutus on järjest kasvanud ning kasvab lähiaastatel veelgi. 2020. aastal raiuti metsamaalt ja väljapoolt metsamaad kokku 11,2 mln tm puitu, millest kasutati siseriiklikult energeetikas 5,9 mln m³ ja eksporditi puitgraanulitena 2,4 mln m³ puitu ehk kokku vähem kui pool raiutud puidust." **Palume täpsustada, mida peetakse silmas "jätkusuutlikku raiemahtu arvestaval tasemel" all ning muuta sõnastust, et kajastada, et Eestil ei ole hetkel kehtivat metsanduse arengukava. Viimases lauses on vaja parandada matemaatiline ebakõla:** toodud energeetikas kasutatavad mahud on enam kui pool raiutud puidust.

<p>lk 77 peatükk "Poliitika ja meetmed", millega saavutatakse LULUCF määruse kohane eesmärk. Peatükk kirjeldab erinevate poliitikate ajalugu ja olemust, ent ei seosta seda otseselt LULUCF eesmärgi ega mõjuga LULUCF heitmetele – teeme ettepaneku vastav analüüs ja seosed lisada. Erand on selles osas Eesti ÜPP strateegiakavas 2023–2027, mille puhul on ette nähtud meetmed, ent millede puhul on mõju LULUCF heitmele jäänud häguseks. Näiteks on MM2 ja MM6 meie hinnangul vastassuunalise mõjuga.</p>
<p>lk 92: "Eestis on puiduvarumise vastavus säästlikkuse kriteeriumidega õigusaktide (metsaseadus, looduskaitse seadus, EL puidumäärus) täitmisega tagatud." Me ei nõustu sellise järeldusega, ega viidatud dokumendis "Technical assistance for the preparation of guidance for the implementation of the new bioenergy sustainability criteria set out in the revised Renewable Energy Directive" antud pealiskaudsete hinnangutega.</p>
<p>lk 137: "LULUCFi sektori kasvuhoonegaaside sidumist ja heidet mõjutavad peamiselt metsade vanuseline struktuur, majandamisviisid metsanduses ja põllumajanduses, turvasmuldade ja aiandusturba kasutamine ning süsiniku talletamine puittoodetes." Kõige enam mõjutab LULUCFi sektori kasvuhoonegaaside sidumist ja heidet raie. Palume see selgesti välja tuua</p>
<p>lk 143: "Metsamaa tagavara muutused sõltuvad peamiselt metsade vanuselisest jaotusest ja majandamispraktikatest, tagavara muutused prognoositi kümne aasta keskmistena. Küpsete metsade suur osakaal, järjepidevalt suurenenud lagedate alade, selgusetu alade ja noorendike summaarne osakaal ning stabiliseerunud metsamaa pindala on süsiniku sidumist biomassi viimastel aastatel vähendanud ning sarnane trend jätkub ka järgmistel aastakümnetel. Olemasolevate meetmetega stsenaariumi puhul (raiemah 11,5 mln m aastas) on 2050. aastal metsade tagavara praegusest ligikaudu 11% väiksem ja metsamaa netoemiteerija." Väljavaade metsatagavara vähenemisest ning jätkuvalt heitest aastani 2050 on ebasoovitav ning seda aitaks ära hoida raiete vähendamine. "Küpsete metsade suur osakaal" ei panusta heitmetesse ja tuleb eemaldada emisiooni põhjustavate faktorite võrdsest loetelust</p>
<p>Märgalad lk 137 on välja toodud, et LULUCF sektori "suurima netoheittega on metsamaa ja märgalad". Sellest hoolimata eeldatakse, et turba kaevandamisega jätkatakse senistes mahtudes, kuigi heite vähendamiseks tuleb selgelt turba kaevandamist vähendada. On arusaamatu, miks prognoositakse tänaste märgalade heitkoguste jätkumist muutumatul kujul mitmekümneks aastaks. Turvasmuldade kasutusest tingitud heide on KHG aruande kohaselt ligi 0.7 mln t CO2. Seda oleks võimalik vähendada oluliselt kõigi turvasmuldadel põllumaade üleviimisel rohumaadeks, kuid ka selle kohta pole suuniseid antud. Lisaks EKO on korduvalt juhtinud tähelepanu vajadusele selgelt sätestada märgalaviljeluse toetusõiguslikkus. Teeme taaskord ettepaneku välistada turvasmuldadel kuivendussüsteemide rekonstrueerimine, v.a. ulatuses, mis on vajalik ülesvoolu paikneva mineraalmaa maaparandussüsteemide toimimise tagamiseks ega kuivenda turvasmulda ennast. EKO on saatnud oma ettepanekud võimalikeks heidet vähendavateks tegevusteks ÜPP strateegiakavaga seoses. Lisaks väärub üle kordamist, et turvas ei ole taastuv ressurss nagu seda on mainitud lk 98: "Taastuvate energiaallikate nagu biomassi ja turba kasutus on põlevkivienergeetikast haavatavamad varumise hooajalisuse ja vaheladustamise vajaduse tõttu".</p>
<p>Eesti Taastuvenergia Koda, Mihkel Annus e-kiri 8.05.2023</p>
<p>Riikliku energia- ja kliimakava (REKK 2030) ajakohastamine sobitub hästi tänastesse tingimustesse, kus energiajulgeolekul ja -varustuskindlusel, rääkimata keskkonnahoidlikkuse jätkuvalt vajadusest on sootuks erinev mõõde võrreldes vaid mõne aasta taguse ajaga. 2019. aastal kinnitatud algne REKK 2030 on tänaseks paratamatult mitmes sisulises osas lootusetult aegunud. Eesti Taastuvenergia Koja (ETEK) poolt tunnustame ka turuosaliste ja huvirühmade kaasamist dokumenti ajakohastamise etapis.</p>
<p>Selleks, et värskendatud kava väljendaks kõige tõhusamalt tänaseid energeetikasektori arenguid ja vajadusi, edastame järgmised seisukohad ja tähelepanekud:</p> <p>1. Arusaadavatel põhjustel esitatakse REKK 2030 dokumendis värskendatud ja kinnitatud taastuvenergia eesmärgid. Meie hinnangul erinevad sektoripõhised eesmärgid mõneti tegelikest taastuvenergia osakaalude eeldatavatest pronnoosidest, mida energia- ja kliimakava raamistik suunab sisustama. ETEK hinnangul: a. on soojusmajanduses kasutatavate taastuvate energiaallikate prognoositud osakaal selgelt alahinnatud – sisuliselt pole osakaalu kasvu aastakümne jooksul REKK värskendatud andmestikus ette nähtud. ETEK hinnangul kasvab muu hulgas aktiivse fossiilkütustel põhinevatest kütelahendustest loobumise, nii kaugküttevõrkudesse ühendatud kui ka lokaalsete soojuspumpade, kaugküttesüsteemidesse integreeritud salvestusüksuste, kaugjahutuse jätkuva kasutuselevõtu, energiatõhususe järkjärgulise kasvu, kliimapolitiika meetmete (nt ETS2) jms mõjul taastuvenergia osakaal soojusmajanduses märkimisväärselt enam kui REKK 2030 töödokument ette näeb. Seejuures</p>

<p>mõjutab soojuspumpade kasutuselevõtt nii üksikhoonete kui ka kaugküttevõrgu skaalal ka taastuvelektri tarbimisvajadust märkimisväärselt, so ETEK hinnangul 2030. aastaks kuni 2,5 TWh. Lisanduvat elektrienergia tarbimisvajadust tuleb omakorda kajastada taastuvelektri tootmist kirjeldavates trajektoories (nt tabel 6 ja 7);</p>
<p>b. vajab transpordisektori taastuenergia osakaal samuti ülespoole korrigeerimist muu hulgas elektrisõidukite seni prognoositust suurema kasutuselevõtu tõttu. ETEK hinnangul kasvab raudtee elektrifitseerimise, Rail Balticu valmimise, nii maanteetranspordi kui ka ühistranspordi prognoositust kiirema elektrifitseerimise, alates 2027. aastast transpordisektorile kohaldatava heitekaubandussüsteemi, jõupingutuste jagamise määruse kohustuste täitmise vajadusest tingitud meetmete rakendamise jms toel transpordisektori elektritarbimine käesoleva aastakümne lõpuks samuti märkimisväärses mahus. ETEK hinnangul võib transpordisektori täiendav elektrienergia tarbimisvajadus ulatuda kuni 2,5 TWh-ni. Sealhulgas on elektri kasutamise mõju taastuenergia osakaalule kordajate kasutamise tõttu võimendatud. Lisanduvat elektrienergia tarbimisvajadust tuleb omakorda kajastada taastuvelektri vastavates trajektoories. Samuti mõjutavad transpordisektori heite vähenemist ja taastuenergia osakaalu mitmed transpordi ja liikuvuse arengukavas kirjeldatud strateegilised eesmärgid ning nende nimel rakendatavad (sh maksupoliitilised) meetmed. Eealevale tuginedes teeb ETEK ettepaneku kirjeldatud prognoose täiendada ja sisustada, mitte ilmingimata tuginedes kinnitatud miinimumeesmärkidele, vaid tänaste tegelike trendide ja ettevõtjate tänaste tegevuste mõjule. Ilmestamaks nende prognooside ettenähtavuse täpsusastet on võimalik trajektoore kuvada ka usaldusvahemike abil. See võimaldab REKK 2030 dokumendis olla senisest asja- ja ajakohasem</p>
<p>2. Eespool põhjendatud nõudluse kasvule ja elektrituruseaduse § 594 lõikele 1 tuginedes on tarvis REKK prognoosi täpsuse huvides korrigeerida ka taastuvelektri tootmist kirjeldavat trajektoori aastani 2030 (nt tabel 6 ja 7). ETEK hinnangul kasvab nii soojusmajanduses kui ka transpordisektoris elektri kasutus ligikaudu kuni 2,5 TWh võrra, mistõttu teeme ettepaneku taastuvelektri tarbimisvajaduse prognoosi REKK-i töödokumendis korrigeerida ülespoole 9,5 TWh-lt kuni 14,5 TWh-ni. Toonitame, et seejuures ei ole veel arvesse võetud võimalikku taastuvelektri vajadust vesiniku ja selle derivaatide tootmiseks. Elektritarbimise selline korrigeerimine on märkimisväärne, kuid leiame, et nii REKK 2030 dokumendi koostamisel kui ka riikliku energiapoliitika üldisel suunamisel on täpsem, aga ka mõistlikum ja makrotrende kaaludes turvalisem arvestada pigem suurema elektritarbimise kasvuga võrreldes seniste kirja pandud prognoosidega. Piisav taastuenergiast toodetud elektri hulk ja konkurentsivõimeline elektrienergia hind piirkonnas on eelduseks ka energiantensiivsete ja väärtust lisavate tööstusinvesteeringute kohale meelitamiseks ning olemasolevate tööstuste konkurentsivõime parandamiseks. Taastuenergiat põhineva tootmissisendi tõttu oleks nende toodetel väiksem keskkonnamajajalg, mis on eksporditurgudel konkureerimiseks üha olulisem.</p>
<p>3. Selgelt tuleb senisest suuremat rõhku panna jõupingutuste jagamise määrusega (JJM) kaetud sektorite koguheitte vähendamiseks. See on osutumas LULUCF sektori heite trendi silmas pidades keeruliseks ülesandeks. ETEK hinnangul on suurim potentsiaal JJM koguheitte vähendamiseks senisest selgem ja eesmärgipärasem töö nii transpordiheitte kui ka väikeenergeetikast pärineva heite vähendamiseks ette nähtud meetmete rakendamiseks. Täiendavalt, ainuüksi põllumajandusest pärineva heite vähendamiseks ning kodumaise biokütuse kasutuselevõtu edendamiseks tuleks mitmekordselt tõsta biometaanitootmise eesmärke 1,0-1,2 TWh-ni. Kui REKK-is kirjeldatud meetmeid JJM sektorites selgelt ja õigeaegselt ei rakendata, on suur tõenäosus kujuneda vastava defitsiitse CO2 kvoodi ostjaks.</p>
<p>4. Soojusmajanduse osas on dokumendis läbivalt viidatud taastuenergia direktiivi (RED III) karmistumisele. ETEK hinnangul vajab REKK seejuures täiendavat selgitust, millist mõju ja milliste kitsenduste tõttu sektorile oodatakse.</p>
<p>5. On arusaadav, et REKK töödokumendi sisu viitab kehtivale ENMAK 2030 dokumendile, ent läbivalt, nt tabeli 13 (lk 39) indikatiivsete sihttasemete puhul on mõistlik REKK 2030 ajakohastamise käigus ja muutunud olude tingimustes korrigeerida esitatud sihttasemeid. On selge, et kehtiva eesmärgi puhul toota 2030. aastal taastuvelektrit vähemalt lõpptarbimise mahus, moodustab kütusevabade energiaallikate osakaal elektri lõpptarbimises tunduvalt enam kui tabelis toodud 25%. Teeme ettepaneku seda tabeli 13 puhul esile tõsta. See oleks ka REKK 2030 dokumendi ajakohastamist arvesse võttes eesmärgipärane korrigeerimine. Samasisuline kommentaar kehtib dokumendis läbivalt (nt ka tabel 22).</p>
<p>6. ETEK hinnangul on hetkel avamere tuuleenergia kasutuselevõtu hõlbustamist kirjeldav alapeatükk liiga üldine. Turuosalistel on ootus, et riik REKK dokumendis täpsemalt antud teemat vastavalt Euroopa Komisjoni poolsetele suunistele lahti kirjutaks. Seejuures rõhutame hetkeolukorda, kus mitmel pool Euroopas kavandatavad investeeringud meretuuleparkidesse ületavad hetkel oluliselt regioonis olemasolevat ehitamisvõimekust. Veelgi enam, need lähiaastatel 10-15 GW-ni ulatuvad investeeringud on kavas</p>

turgudel, kus on olemasolev soodne regulatiivne raamistik (võrgutaristu ette valmistamine, riigipoolne hinnapõrand sarnaselt Euroopa Komisjoni poolsele turudisaini reformipaketi ettepanekule jpm) ning arendajate, finantseerijate, ehitajate, tehnoloogia tarnijate, poliitikakujundajate jt varasem sarnase taristu rajamise kogemus. Arvestades Eestis puuduvat kogemust mereparkide rajamisel ning riigi geopoliitilist asukohta ja sellest tulenevaid riske eri osapoolte silmis **on ebarealistlik eeldada, et Eestis on käesoleval kümnendil võimalik rajada meretuuleparke ilma riigipoolse toeta**. Veelgi enam, selgelt kasvanud nõudluse ja pingelise tarneahela tingimustes eelistatakse tarneahela lülide poolt projekte, mille riskid on viidud miinimumini. Selgitame, et ühegi taastuvenergia arendaja eksklusiivne eesmärk ei ole taotlema hinnapõrandat, ent paratamatult tuleb riikliku energiapoliitika kujundamisel ja suunamisel arvesse võtta reaalselt olukorda, eksisteerivaid riske ning Eesti positsiooni globaalsel turul.

7. Tänuväärset on REKK töödokumendis esile tõstetud käimasolevat protsessi planeeringute ja loamenetluste lihtsustamise ning taastuvenergia arendusi pidurdavate takistuste vähendamise vajadust ja olulisust. Täiendavalt tõstame omalt poolt esile investeringute suurendamise vajadust elektrivõrgu arendamiseks eesmärgiga eemaldada pudelikaelad ja liita taastuvenergia võimsusi, sealhulgas meretuuleparke, võrguga ning seada eesmärgiks võrgu senisest tõhusam kasutuselevõtt. ETEK hinnangul tõlgendavad arenduskohustust kitsalt, mistõttu ei tehta sisulisi ettevalmistusi selleks, et näiteks meretuuleparke võrguga liita. **Teeme seetõttu ettepaneku, et analoogselt kesk-Euroopa riikidega peaks põhivõrgule regulatiivselt looma kohustuse tähtajaliselt merepargid võrguga liita. Vastasel juhul tuleks kehtestada leppetrahv saamata jäänud tulu kompenseerimiseks arendajatele olukorras, kus merepargi valmimisel pole võimalik elektrit võrku anda, sest põhivõrk pole oma töödega õigeaegselt toime tulnud.**

Lisaks tõstame täiendavate tähelepanekutena esile enne dokumendi vormistamist vajalikud väiksemad korrektuurid.

1. **Tabel 6 (lk 25) vajab korrigeerimist**, kui võrd sealsed arvud väljendavad pigem inimlikku eksimust tabeli täitmisel. Lisaks ei lähe **joonise 4 (lk 25) sisu ei lähe kokku tabelis 6 esitletud arvudega**, rääkimata eespool meie hinnangutega reaalsetest arengutest käesoleval aastakümnel

2. Samal leheküljel (lk 25) kirjeldatakse **vesiniku tootmise ja transpordisektoris kasutamise perspektiivi**. See perspektiiv ei kajastu **joonisel 4**. Lisaks tuleks üle vaadata **vesinikku kirjeldava lõigu ühikud ja mahud** (nt on küsitav kirjeldatud taastuvenergia ülejäägi maht 450 MWh).

3. Väljendasime ennist selget vajadust edendada biometaanitootmist Eestis suuremas mahus, kui see on REKK töödokumendis kirjas. Seda silmas pidades viitame siiski hetkel esinevale vastuolule biometaanitootmisel puudutavas infos. Peatükis 2.1.2.ii mainitakse samaaegselt, et „aastaks 2030 on vaja eesmärkide täitmiseks toota kuni 340 GWh biometaanitootmist ning „soovime teise generatsiooni kütuste tarbimise katta võimalikult suures mahus siseriiklikult toodetud kütusega. Suurim potentsiaal on kodumaise biometaanitootmisel ning transpordis kasutamisel.“ **See ei ole kooskõlas joonisel 4 (lk 25) välja loetava infoga**, kus II generatsiooni biokütuste osa moodustab kordajate peaaegu 400 GWh, mis on omakorda paremas kooskõlas infoga tabelis 7, mis näeb ette biometaanitootmist 2030. aastal 383 GWh mahus. Vajalikust vähim oleks sisendi ühtlustamine, ent rõhutame endiselt vajadust biometaanitootmisel täiendavalt edendada ja ergutada, pidades ühtlasi silmas ka jätkuvat impordisõltuvust gaasiliste kütuste kasutamisel.

4. Tabeli 7 (lk 26-27) puhul teeme järgnevat tähelepanekut: a. **soojuspumpade tarbimist on alahinnatud**, sh ei nähtu andmetest kaugküttevõrguga seotud suure võimsusega soojuspumpade lisandumist; b. **päikeseenergia tootmise kasvu perioodil 2025-2027 ei eeldata**. ETEK hinnangul jätkub Eestisse suuremate ja väiksemate päikeseelektrijaamade rajamine – PV jaamu rajatakse hübriidselt ja/või koos salvestusega, hoonete energiatõhususe eesmärgi silmas pidades, tööstuste või teenusepakujate juurde lokaalse tarbimise katmiseks jpm

c. eeldame, et **biomassi installeeritud tootmisvõimsuse järsk langus 2025. aastal on inimlik eksitus**;

d. tabelist (ja joonisel 5, lk 27) ei selgu üheselt, kas ja mismoodi mõjutab poliitiline otsus mitte kasutada biomassi kondensatsioonirežiimil elektrienergia tootmiseks ning vastavat perspektiivset tootmismahut. Ühel või teisel moel tuleks REKK ajakohastatud lõppdokumendis poliitilisi kavatsusi arvesse võtta.

5. **Soojusmajanduse puhul on REKK erinevates peatükkides vastuolu** – tabel 7 (lk 25) kirjeldab taastuvenergia tarbimise kasvu soojusmajanduses (ca 150 GWh e 11% aastakümne jooksul), joonis 33 (peaks olema joonis 3, lk 24) kirjeldab soojuse nõudluse pidevat vähenemist ning joonis 2 (lk 23) kirjeldab vaid mõneprotsendilist

<p>taastuenergia osakaalu kasvu soojusmajanduses (püsib samal tasemel võrreldes aastaga 2022). Kirjeldatud andmed ei ole omavahel kooskõlas. Sealhulgas kordame eespool rõhutatut, et soojusmajanduses kasvab taastuenergia osakaal kirjeldatud arengutele toetudes aastakümne jooksul märkimisväärselt rohkem kui REKK töödokument seda kajastab.</p>
<p>6. Tabelis 13 (lk 40) on kasutatud ekslikult arusaamatut ja sinna mittekuuluvat ühikut – naelsterling (£). Samasisuline kommentaar kehtib ka tabeli 22 (lk 53) osas.</p>
<p>7. Tabel 17 (lk 67), mis kirjeldab kasvuhoonegaaside heite vähenemise stsenaariumit valdkonniti, vajab veidi korrigeerimist. Nimelt ei väljenda mõnel puhul muutuse osakaal muutust vastavas suunas, st puudub vajalik miinusmärk (nt energeetika puhul), mis mõjutab ka tabelit kokkuvõtvat lõpptulemust</p>
<p>Rahandusministeerium, Andres Levald e-kiri 8.05.2023</p>
<p>Kliimamuutustega kohanemisega seotud peatükid lk 20 ja 94 kordavad üksteist. KOHAK 2030 täitmisele sisendi andmisel, ENMAK 2035 aruteludel ja KEVAD koostamisel on korduvalt tehtud ettepanek nimetada dokumendi erinevates osades kohanemismeetmed kohandamismeetmeteks, kuna tegu on aktiivse sekkumisega kliimamõjude leevendamiseks. Siiani on ettepanek tagasi lükatud, kuna Kliimamuutustega kohanemise arengukava aastani 2030 sisaldab kohanemise verbi passiivset vormi, mis tuleneb omakorda EK 2013. aastal vastu võetud kliimamuutustega kohanemise strateegia „Kliimamuutustega kohanemine: Euroopa tegevusraamistik“ eestikeelsest tõlkepealkirjast.</p> <p>Asjakohane on ettepanekut korrata, kuna</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Aktiivsete kohandamistegevuste planeerimine vastab sisuliselt paremini EK tegevusraamistiku sisule (vt tegevusraamistiku sisukirjeldust analüüsitud dokumendi lk 18). 2. Samuti toetab see SF 21 + TAT rakendusprojekti „Kliimamuutustega arvestamise ja kliimavaldkonna teadlikkuse tõstmine“ sisueesmärki, milleks on täiendada pilootprojektide kaudu ruumilise planeerimise juhendeid. 3. Käsitlus vastab paremini ka ruumilise planeerimise põhimõtetele, planeeringuliikide eesmärkidele ning kliimamuutustega kohandamise tegevustele, mida on kirjeldatud juhendmaterjalides erinevatel kohandamistasanditel¹.
<p>Konkurentsiamet, Triin Kangro e-kiri 8.05.2023</p>
<p>Joonis 3 number korrigeerida, lk 92 kaks sõna kokku kirjutatud ja korrigeerida, lk 111 aegunud andmed, joonis 26 paigutus, lk 124 „s“ täht puudub sõnas, lk 126 sõna „Eesti“ lisada, lk 129 numbrid boldis, punkt kustutada ja poolik lause, lk 132 kirjavead ja ajakohastamist vajav lause</p> <p>Lk 53 kommentaarid: Elektrilevi arengukava esitamise tähtajaks on 15.06.2023. REKK2030 kontekstis pole üldse oluline, millal täpselt Elektrilevi konsultatsioone peab või millal arengukava esitab. Oluline on, et seadusest tulenevalt seda tehakse. Seadusest tulenevalt sarnaselt jaotusvõrguettevõtetele on ka põhivõrguettevõtjal on kohustus esitada iga 2 aasta tagant võrgu 10 aasta arengukava Konkurentsiametile.</p> <p>ANTud lõigu põhjal jääb mulje justkui Eleringise see nõue ei kohaldu.</p> <p>Lk 117 kirjaviga ja poolik lause</p> <p>Lk 118 Peatükis 3.4 ja 4.6 on juttu tarkvõrgust. Nüüd tuleb sisse termin arukasvõrk. Võiks valida ühe ja selle juurde jääda. Isiklikult arvan, et tarkvõrk oleks õigem valik.</p> <p>Lk 153 vanad andmed põhivõrgu ülekandeliinide kohta</p>
<p>Fermi Energia OÜ, Kalev Kallemets e-kiri 11.04.2023</p>
<p>Tuumaenergeetika, kui üks potentsiaalseid võimalusi Eesti elektrivajaduste katmiseks pärast 2030. aastat eeldab põhjalikku poliitilist eeltööd riigi tasandil, vastava väljaõppega inimeste koolitamist ning seadusandliku baasi loomist. Tuumaenergia kasutuselevõtuks, tuleb luua seadusandlus, mis sätestaks Eestis tuumajaama</p>

¹ Nt [Klimaschutz in Kommunen: Praxisleitfaden](#), Deutsches Institut für Urbanistik (DIFU) 2023; [Klimaschutz in der Stadt- und Regionalplanung](#), DIFU 2016

rajamise tingimused ja protsessi ning vajadusel vajalike struktuuride loomise. Hetkel puuduvad Eestil tuumajaamade rajamiseks nii vajalik õiguslik raamistik, pädevad asutused kui ka valdkondlikud eksperdid. Kiirgusseaduse kohaselt saab selliseks tegevuseks loa taotleda alles pärast seda, kui Riigikogu on vastu võtnud tuumakäitise kasutuselevõtu otsuse (oriendeeruvalt aastal 2024). Oluline on ka mainida Eesti tingimustele võiks sobida väiksemad moodulreaktorid, mida maailmas veel töös ei ole. Fermi Energia valik ei ole "moodulreaktorid, mida maailmas veel töös ei ole", vaid keevaveereaktor, mida Põhjamaades on töös 6 reaktorit, Euroopas ligi 15 ning maailmas praegu töös 48. Ka väiksed keevaveereaktorid Humboldt Bay 63 MWe, Dodewaard 60MWe, Mühleberg 305MWe (tõstetud täiendustega 385MWe) ning 4 keevaveereaktorit (Oyster Creek, Nine Mile Point 1, Monticello, Millstone 1) olid 600MWe suurusklassis. Töös on ka III+ põlvkonna passiivjahutusega reaktorid, mis on suuremad: AP1000: Vogtle 3, Sanmen; EPR: Tajshah, Olkiluoto 3. Seega see **lause ei ole korrektne, sest "moodulreaktor" ei ole tüübinimi, vaid IAEA klassifitseeringu tüüpsus tuleneb kas surve või keevaveereaktor või gaasi või sulasoolreaktor.**

Täpne ja vähem hinnanguline oleks kirjutada: "Eestile sobivad alla 400MWe võimsusega vesijahutusega ennest tõestanud reaktoritüübid, mis on kogunud tuumaregulaatorite poolt ametlikus loamenetluses ja usutavalt jõuavad elektritootmisse lähema 5 kuni 7 aasta jooksul."
Selline ettepanek. Palun kaaluda.

17.04.2023 täpsustatud ettepanek: "Eesti tingimustele võiksid sobida väiksemad tuumareaktorid. Seni on analüüsitud nt alla 400MWe võimsusega vesijahutusega reaktoritüübi rakendamise võimalusi Eestis, kuid antud reaktorite tootmisesse viimine (Ameerika Ühendriikides, Kanadas ja Suurbritannias) on ehitusloa menetluses ja rajamise ettevalmistuses."